KOMUNITARIZAM... ILI NEŠTO VIŠE ?

Dr J. KUNIČIĆ

Ako »socijalno pitanje« općenito označuje neko gibanje u društvu nastalo na temelju nekog neravnovjesja, bolne nejednakosti, radi koje neki slojevi reklamiraju svoja prava, mora se reći da se to pitanje mora definirati prema posebnim prilikama pojedinog razdoblja u državi ili uopće u ljudskom društvu.

I ovo naše vrijeme prikazuje svoje gibanje i bolnu nejednakost. To se osobito opaža u činjenici velikih nejednakosti između pojedinih privrednih grana, između različito razvijenih krajeva unutar jedne te iste zemlje, a, proširujući pogled, između brojnih, različitih, ekonomski i socijalno nejednako razvijenih zemalja.

Na ovo konstantno ukazuju posljednji Pape, osobito Ivan XXIII i Pavao VI koji je u enciklici POPULORUM PROGRESSIO ili o razvitku naroda dokazao da je pitanje došlo do svog zenita, do svoje zrelosti i krajnje napetosti. Enciklika je u ovom pitanju kao najveći apel na sve odgovorne faktore da porade kako bi se taj jaz smanjio ili dokinuo. Jer o tom smanjivanju ili dokidanju jaza ovisi mir i sreća čovječanstva.

Što su te slabije razvijene zemlje? To su siromašni narodi, a kršćanska ljubav prema čovjeku mora ih zahvatiti u svoje krilo, pravedniji pak odnosi u svijetu treba da postave solidan temelj da se razvija prava, nenamještena ljubav. Ta pravda i ljubav u prvom redu su pozvane da gledaju na zajedničko dobro čovječanstva. Blizina raznih naroda stvara u čovječanstvu kao neku zajednicu, neku obitelj.

Ali na toj ideji gradi se također i ideja sve veće odgovornosti pojedinaca. Ako sve ljude na svijetu združuje svijest o zajedničkom pripadanju ljudskom rodu, kršćane veže druga, još viša ideja: svijest zajednice u Kristu. Još više: članove istog Mističnog Tijela vežu posebne dužnosti. Nitko nikomu ne smije biti tuđ, nitko ni od koga odbačen. Zakon međuovisnosti fundira zakon međuuzročnosti. Kratko je rekao Ivan XXIII: »Svi su ljudi međusobno združeni općim zajedništvom i podrijetla, i kršćanskog otkupljenja, i posljednje svrhe te su pozvani da sačine jednu kršćansku obitelj« (PinT br. 121).

Pozvati se na odgovornost svih članova ljudskog roda, svih pripadnika Mističnog Kristovog Tijela znači zaći u gustu šumu problema. Isti Ivan XXIII lansirao je doista jak i smion poziv da je svaki čovjek, do jednoga, kriv za neishranjene narode, pa je ukazao na neko načelno sredstvo, naime: »Zato treba da se kod svakog pojedinca, kod svih zajedno, kod bolje stojećih posebno, odgoji svijest odgovornosti« (MetM br. 158).

Ako smo »svi do jednoga odgovorni za neishranjene narode«, prevažno je znati što moramo činiti da ne zaslužimo osudu ili kaznu. Jer pojam odgovornosti formira se upravo na bazi spremnosti da nas netko za naše postupanje ima pravo i dužnost kazniti ili nagraditi. Pitanje je, dakle, savjesti, preozbiljno pitanje. Ozbiljnost nije samo socijalne naravi, ona se nameće s etičkog, kršćanskog gledišta vjere i morala.

Ali, kako odrediti stupanj te odgovornosti? Kako odrediti što je pojedinac dužan pod tešku obavezu, što pod laku? Doista, lako je u ovom pitanju govoriti apstraktno, ali, kada se radi o odgovornosti, dužnost mora svakomu biti jasna. Bez jasne obaveze nema ni odgovornosti. Tko će odrediti taj stupanj odgovornosti? Kako zadovoljiti tu obavezu?

Uzmimo pitanje dijeljenja milostinje bilo to u strogom smislu, bilo u širem smislu npr. pomažući blagotvorne ustanove, investirajući za dobro siromašnih itd. Svakako pitanje je davanja od viška i suvišnih dobara ili prihoda. Međutim, tu se nalazimo upravo na osjetljivoj točci. U BS, 1967, br. 3—4, str. 392—399. odgovorio sam na upit: Da li se mora dijeliti milostinja od potrebnih dobara. Suština je odgovora bila formulirana po klasičnim načelima moralke. Ipak, potrebno je malo više »otvoriti« pitanje, pa sam naveo usvojeno načelo: »Gdje je veća nužda treba više žrtvovati, gdje je veća mogućnost, treba više davati.« Možemo reći i ovako: Što je netko bogatiji, to ga veže veća obaveza da dijeli od svojih dobara, što su pojedinci i narod siromašniji, to oni imaju veću podlogu očekivati pomoć. Klasična je moralka u tu svrhu distingvirala ekonomska dobra ili financijska sredstva na: potrebna posjedniku za *egzistenciju* njegovu ili njegovih, potrebna za njegov *staleški položaj* ili za službene zahtjeve, konačno *luksuzna* dobra.

Moralisti osjećaju vrlo teške probleme u vezi s tom naukom. Osjećaju i traže puteve. Priznavaju da imućnike (pojedince i narode) treba probuditi iz sna. Kako? Koja je njihova dužnost? Što je potrebno da urade da se ne ogriješe o uvjet vječnog spasenja? Može li im se izreći konkretan sud? Dati jasna i konkretna smjernica? Ili treba izreći načelo, kako je rečeno gore, a ostalo prepustiti njihovoj osobnoj odgovornosti? Pred Bogom i pred čovječanstvom? Ako moraliste izravno zanima pitanje savjesti, oni su pozvani da imućnicima reknu što ih veže kao conditio sine qua non ili uvjet spasenja, što ih pak veže samo kao savjet. Nije sve isto da li sam obavezan na neki zakon pod prijetnjom neke globe ili pod prijetnjom smrti.

Klasična je moralka bila obazriva. Insistirala je na obavezi, ali nije zalazila u detalje. Kazuisti su se potrudili da zađu u detalje.

Među ostalima sv. Alfons smatra da su imućnici dužni od svojih suviškova razdijeliti 2%, dok P. Vermeesch detaljira stvar tako da je posjednik na 100.000 suviškova dužan dati oko 28%. Dakle, danas kazuisti naginju prema mišljenju da *prema veličini prihoda raste i obaveza dijeljenja.* Dijeljenja ne samo u obliku milostinje, nego u pomaganju socijalnih, dobrotvornih ustanova, investirajući u svrhu da se smanji broj neuposlenih, da se uvećaju prihodi na korist siromašnih itd.

Sve je ovo nekako nepotpuno, ali nije lako izreći potpunije, jasnije, konkretnije. Neki upiru prstom na to kako su manuali današnje moralke u tome nedovoljni (BS, 1968, str. 79), a ljaga pada i na prošlost, jer se tu navodi da obaveza dijeljenja ili određivanja dobara u korist siromašnih, kako se do sada naučavalo, ne obvezuje sub gravi (isto mj.). Prema tome je potrebno na drugi način izricati obavezu, naći prikladnije i svrsishodnije rješenje.

Možemo li, dakle, naći konkretnije smjernice u pitanju obaveze imućnika prema siromašnima, odnosno bogatijih država u odnosu prema nerazvijenijima? Može li se odrediti neki postotak od suvišnih dobara za koji bi se moglo reći da je posjednik DUŽAN i to sub gravi dati u korist drugih? Ili ćemo, poštujući osobnu odgovornost i osobnu savjest, to prebaciti na njega zadovoljavajući se općim, gore naznačenim načelom?

Upada u oči rezerviran način tretiranja ovog pitanja na Drugom vat. koncilu. Ovdje ću istaknuti samo osnovna načela, a iz njih dolazi svjetlo na ono što ću dalje navesti.

Prema Drugom vat. koncilu dobra ovoga svijeta treba da služe svima, pod vodstvom pravednosti, uz pratnju ljubavi. S tog gledišta, ukoliko su određena u osnovi da svima koriste, mogu se smatrati da su zajednička, u smislu da budu od koristi i drugima, a ne samo posjednicima (GS 69). — U svakom se čovjeku krije pravo da posjeduje kao svoje što mu je dovoljno za uzdržavanje sebe i svoje obitelji. Svakako, ovo opće ili zajedničko usmjerenje posjeda može podnijeti bilo koju vrst privatnog vlasništva. — Siromašnima treba pružiti pomoć ne samo od viškova; i danas je zajednička dužnost da se urgira obaveza kako su je zamišljali sveti Oci u vezi sa suvišnim dobrima (isto mj.). — Treba poštivati navike slabije razvijenih zemalja, ali, ukoliko više ne odgovaraju zahtjevima današnjice, treba raditi oko njihove adaptacije. — U državama s naprednim ekonomskim sistemom treba ustanoviti razne socijalne ustanove koje će se brinuti da određenje dobara u korist svih ljudi bude doista i provedeno u djelo (isto mj.). Svakako, Crkva naglašuje obavezu. Ona tereti imućnike da i druge učine dionicima svojih suviškova i uopće onoga što posjeduju (GS 69; 88).

1. Može li nam za naše pitanje pomoći činjenica socijalizacije? Ta je činjenica očita. Ona je znak vremena. Društvene su organizacije postale neki zahtjev vremena (BS, 1968, str. 65, br. 6, 7, 8).

Do te pojave je doveo razvoj društva. Bez sumnje, ta pojava daje mnogo impulsa društvenom osjećaju. Ona je pravi lijek svakoj pojavi pohlepnog individualizma. Nastala je kao protuteža svim

pokušajima »mrvljenja« proizvodnje i posjeda. I mi pitamo: može li nam socijalizacija išta pomoći u obavezi odgovornosti svakog i pojedinog čovjeka za neishranjene narode?

Ne možemo reći da razvoj gospodarskih struktura nije važan za kršćanskog sociologa. Dapače, prevažan je. Jer u bilo kojoj gospodarskoj strukturi nalazi se čovjek. I on se nikada ne smije odreći svojih osnovnih prava, svoga dostojanstva. Bilo bi neljudski i nepravedno da se čovječje dostojanstvo podredi gospodarskom razvoju.

Kršćanska sociologija usvaja misao Ivana XXIII. U proizvodnji se ne smije ostvarivati takva gospodarska struktura, niti se smiju vršiti takvi postupci da dođe u pitanje ljudsko dostojanstvo zaposlenih. Nikakva gospodarska struktura *ne bi bila ispravna ako bi u njoj oslabio smisao ili osjećaj odgovornosti njenih članova.* Niti bi bilo dostojno čovjeka da mu se onemogući slobodna inicijativa. Ako bi se dogodilo nešto od ovih defekata, »takav je gospodarski poredak, smatramo, daleko od pravednosti; sve ako i uvjetuje izvanredno visoku proizvodnju, i makar se njezina dobra dijelila po pravdi i pravičnosti« (MetM br. 83).

Naglašeno je gore da fenomen socijalizacije mnogo pomaže da se u ljudima razvija osjećaj zajedništva, duh solidarnosti. Kao da se današnji čovjek straši neke anonimne sile u kompliciranoj gospodarskoj politici. Kao da osjeća neku općenitu nesigurnost, pa se rado grupira u društva. Nedostaju mu snage da se odupre zahtjevima zajedničkog života. Traži zaštitu, pomoć. I takve su prilike da je razvoj osobnosti nekako uvjetovan stupanjem u neko udruženje.

Ako je fenomen socijalizacije za duh komunitarnosti vrlo koristan, pita se: da li je isto tako koristan u poslu vođenja brige za neishranjene narode? Bez sumnje, ali kojim putem? Da li upravo koliko je to socijalizacija, dakle čovjek u odnosima udruženja, ili direktno zbog toga što je tu angažirana čovječja osoba? Pojedina osoba? Time što pojedinac preko udruženja doživljuje svoj rast, svoje savršenstvo?

Nemojmo se zavesti zvučnom riječi. Fenomen socijalizacije nije bez nekih pogibli. Izložen je defektima, pretjeranostima. On vuče za sobom neki rizik. Ulazi u najdublje temelje ljudske osobe, i zbog toga je izložen falsifikatima, zastranjenjima. A koje su to pogibli? Je li neizbježiv konflikt između socijalizacije i personalizacije? Ili se mogu međusobno pomagati?

Nema sumnje da svako udruživanje donekle suzuje za pojedinca granice ili radijus slobodnog djelovanja, samoinicijative, time se i stvaralaštvu stavljaju neke poteškoće. U isto vrijeme socijalizacija izaziva neku vrst alarma na samoobranu kod onih kojima je individualna djelatnost donijela životne pogodnosti. Ne zaboravimo, osim toga, da se socijalizacija nije još tako razvila te bi svi ljudi uživali njene blagodati, a, ako bi se razvila, pitanje je da li bi time nastala druga praznina. Zar time ne bi trpjeli međusobni odnosi? Odnosi samoinicijativnog stvaralaštva? Punijeg angažira-

nja u radu? Ne vodi li pretjerana socijalizacija tome da ljudi manje budu svoji? Da se utope u amorfnosti mase ili društva?

Ove je sumnje izrazio npr. Ivan XXIII (MetM br. 62), izrazio ih je Drugi vat. koncil (GS br. 25; 63; 75; vidi br. 6). A prije tih upozorenja pisao je Pio XII: »Tko želi da zvijezda mira počine nad ljudskim društvom neka sa svoje strane uznastoji priznati čovječjoj osobnosti ono dostojanstvo što joj ga udijeli Bog od početka; neka se opire pretjeranom udruživanju među ljudima kao da ljudi sačinjavaju jednu bezdušnu masu; neka se brani od društvene ekonomske nestabilnosti; neka se opire društvenom, političkom, intelektualnom i moralnom lutanju; manjku čvrstih principa, jakih uvjerenja; neka se čuva pretjeranosti instinktivnih ekscitacija, one sjetilne prevrtljivosti« (24. XII 1942).

Socijalizacija mora dati svoj obol u nastojanju da se prehrane »neishranjeni narodi«, a da time ne pređe u ekstrem jednog pretjeranog kalupa te naškodi personalizaciji. Ako danas ljudi uviđaju potrebu socijalizacije, znači da ih na to upućuje zrelo promišljanje, razum, jer ta socijalizacija nije plod slijepih poriva prirodnih sila. Ako se ljudi snalaze u umjerenoj socijalizaciji, znači da im odgovara. Kada bi osjetili da im osobnost od toga trpi, oni bi se postepeno od toga nastojali osloboditi.

Zaključak je očit. Čuli smo od Drugog vat. koncila da se u pojedinim državama moraju osnovati udruženja koja će voditi brigu da se priskoči u pomoć neishranjenim narodima, narodima u zastoju razvitka (GS br. 69), nerazvijenim zemljama. Dužnost je državnih vlasti brinuti se za to da od socijalizacije narodi crpu blagodati, a štete da se posve izbjegnu ili barem smanje. To će postići iskrenom željom za zajedničkim dobrom unutar udruženja kao prave zajednice, u kojoj će pojedinci tako razvijati svoju djelatnost, svoje stvaralaštvo da od toga crpe korist i zajednica i svaki njezin pojedini član.

Od takva rada pojedinac će osjetiti koristi. A to je ono na što čovjek uvijek računa. Njega najprije potiče ljubav prema sebi. Ona mu daje impuls, snagu, ustrajnost. U društvu će razvijati svoje sposobnosti. U njemu će biti kao slobodno biće. Uži organizmi ili udruženja stvarat će kompaktnu cjelinu u ovisnosti o širim društvima. I tako se stvara organska povezanost ljudskog društva. Ljudi su raznih kontinenata danas toliko blizu da osjećaju najužu povezanost. Svi važniji događaji odjekuju s jednog do drugog kraja zemlje.

Razumljivo je da Ivan XXIII u onoj paroli o odgovornosti svakog i pojedinog čovjeka za neishranjene narode ne misli na one kojima nedostaju uvjeti za pristojan život. Misli na imućne. I misli na one koji zatvaraju srce, a morali bi ga otvoriti. Na bezbrižne. I na države koje se ne brinu oko stvaranja organizma sa zadatkom da neposredno vodi brigu oko pomaganja neishranjenih naroda.

Bezbrižni ili indiferentni pojedinci i narodi morali bi promisliti da eventualna uzbuna tih naroda može i njima štetovati. Mogu i moraju promisliti da ih veže zajednička dužnost čovještva, a još

više kršćanska solidarnost, ljubav prema bližnjemu. A bližnji je čovjeku svaki drugi čovjek, bez razlike boje, civilizacije, narodnosti. To je osnovni član kršćanskog Ustava, kako je svakomu jasno. On je uklopljen u najvišu ljubav: ljubav prema Bogu.

Mislim da bi ta ideja osobnog usavršavanja, osobnog ispunjanja dužnosti, osobne koristi mogla poslužiti da umjerena socijalizacija donese koristi svima, a odstrani sve moguće štete koliko od pojedinaca, toliko od naroda. Teško je držati taj pokret u granicama ekvilibrija, ali se mora držati, jer, u protivnom slučaju mjesto slatkih, urodit će gorkim plodovima.

2. Da li socijalizaciju protegnuti do »zajednice materijalnih dobara«? (BS, 1968, str. 66, br. 11). Da li »samo« u takvoj zajednici danas mogu biti efikasno osigurana sva bitna prava čovjeka? Zar se jedino u takvoj zajednici čovjek može obraniti od imperijalizma novca? Ne bi li bilo bolje da se novi društveni poredak osniva na Mističnom Tijelu Kristovu, a ne na dostojanstvu pojedinih ljudskih osoba? Nije li aristotelovsko-skolastična filozofija isto što i jednostrano shvaćanje ljudske osobe, bez dovoljno naglašene socijalne dimenzije?

Smatram da protezanje socijalizacije do »zajednice materijalnih dobara« ne bi koristilo zajedničkoj dužnosti u brizi za neishranjene narode. Ostavimo mišljenja nekih teologa da priželjkivanje takve zajednice spada u temerarne hipoteze, zadovoljimo se razlozima koje iznosi Drugi vat. koncil (GS br. 71). Privatni posjed materijalnih dobara prema Koncilu:

Potreba je kao jači izražaj čovječje osobnosti, jer više dolazi do izražaja čovječja inteligencija, providnost, dokazuje se zrelost, smisao za »otvorenost« prema drugima itd. — Privatni posjed materijalnih dobara omogućuje čovjeku da uspješnije ispuni svoju ulogu u društvu. On mu pruža priliku da se osobno afirmira, a to je jaki stimulus za rad, od rada pak ovisi napredak društva. — Privatni posjed je prikladan za ostvarenje zakonite autonomije, što je očito. Neovisan čovjek nije primoran moljakati, puzati pred drugima, povoditi se za njihovim zavođenjima i sl. — Takav je sistem, sistem privatnog posjeda materijalnih dobara, kao neko protegnuće slobode. Čovjek slobodno odabire rad, slobodno upravlja svojom radnom snagom, stvara planove, koordinira i sl. — Konačno, u takvom je sistemu jači stimulus za rad, kako je rečeno, prema tome produkcija mora računati da samo vizija osobne koristi može uspješno čovjeka potaknuti da se žrtvuje, da proizvodi, radi, i uspješno radi.

Nije važno kakva je forma tog privatnog posjeda, ali je važno da svesti ga na »zajednicu materijalnih dobara« znači isprazniti objektivno značenje izraza. Uspješan rad, sigurnost, napredak i ostale prednosti nisu izmakle Očima Drugog vat. koncila pa su punim pravom stali na stanovištu da treba naglasiti potrebu privatnog vlasništva (GS br. 71). Upravo preko nekog posjeda može se problem proletarijata uspješnije riješiti, rekao je Pio XII (13. VI 1943).

Čini mi se da je Drugi vat. koncil zamislio dostojanstvo ljudske osobe kao bazu za sve društvene promjene, ustanove, razvitke. To je očito, jer su očite riječi da je čovječja osoba »počelo, subjekt i svrha svih socijalnih institucija« (GS br. 25). Tim riječima ponavlja se nauka vjekova. Značajno je da sv. Toma fundira privatno vlasništvo na pojmu Božje slike u čovjeku, dakle najuzvišenijeg razloga dostojanstva čovječje osobe. Nisu mu izmakli ni drugi razlozi, kao što su uvjet mira, rada, napretka, ali ontološki temelji privatnog vlasništva zasnivaju se na dostojanstvu čovjeka kao slike Božje (II-II 66, 1 i 2, u izdanju Marietti 1952, osobito fusnote br. 3 i 9).

Sv. Toma je baštinio definiciju čovjeka kao osobe od prošlosti. Držao se pravila definicije, a on nije kriv ako su pojedinci »zarobili« potencijalnost te definicije. U zajedničku definiciju ne spadaju nego zajednički elementi, zbog toga njegova definicija sadrži što spada na zajedničke elemente pojedinačnosti, kao što je pojedina ljudska osoba (I P, 29, 1 ad 1).

U definiciji čovjeka kao osobe nije uključena ni etička, ni religiozna, ni metafizička, ni socijalna dimenzija, ili bolje reći: sve se podrazumijevaju i potencijalno su izražene u riječi »duhovne« ili »razumske naravi«. Zašto su uključene sve te dimenzije?

Jer je čovjek po svojoj naravi metafizičko, etičko, religiozno i socijalno usmjereno i strukturirano biće. To spada na njegovu strukturu (sv. Toma I-II 72, 4; 87, 1). Po svojoj, dakle, naravi čovjek je socijalno strukturiran, ali taj mu odnos dolazi »essentia iam constituta«. Što mu dolazi kao takvo, tj. pretpostavljajući bitnost, ne izriče se pojedinačno, iako spada na protegnuće iste njegove bitnosti. Ako se borimo za socijalnu dimenziju, moramo se boriti i za ostale: etičku i religioznu, a sve su uključene u definiciji: Čovjek je *pojedinačni subjekt psihosomatske naravi,* ili pojedini Ja u duhovnotjelesnoj naravi. Ne zaboravimo da »rationale« uključuje čovjeka kao dušu i tijelo, što je očito iz izraza. Tim se izrazom »otvara« čovječja pojedinačnost ili zatvorenost prema Bogu i bližnjemu tako da moramo zamisliti čovjeka kao triangularno biće.

Forsirati »socijalno« do ekvivalentnog odbacivanja onoga što je pojedinačno ili osobno ne koristi pomicanju nauke naprijed u pozitivnom smislu. Ni pojam zajednice Mističnog Tijela Kristova, ni pojam ne znam kakve zajednice ne može čovjeka pokrenuti iz mrtvila, probuditi iz letargije, potaknuti na rad dok on ne uvidi da se tu radi o *njegovoj* sreći ili nesreći, da je tu *on* zainteresiran, da će *njemu* biti bolje itd. I ta psihološka refleksija proizlazi iz ontologije, jer čovjek je prije ON negoli je promatran u odnosu prema bližnjemu, prema drugima ili društvu (BS, 1966, str. 393—404). Uostalom, dok u čovjeku bude posljedica iskonske defektnosti, ljubav prema sebi igrat će uvijek prvu riječ, i to: ona uredna na njegovu sreću, neuredna na propast.

Tako će poziv na zajedničku akciju za prehranu neishranjenih naroda naići na uvijek solidnu nauku da pravilan razvoj osobe može više i uspješnije pomoći u tom pothvatu nego poziv na »socijalno«

koje bi ekvivalentno ugušilo ono »osobno«, ono što spada direktno na čovječju osobu kao pojedinačnog nosioca dostojanstva.

3. Ovdje ne želim izraziti što mislim o mogućnosti dijaloga između kršćana i marksista ili neomarksista u tom pitanju. Da ima neomarksista koji naglašavaju primarnost čovječje osobe i koji žele stvoriti društvo slobodnih ljudi, kako se kaže u BS, 1968, str. 65, odnosno da ne smijemo a priori zabaciti ni pojam »socijalizam« (isto mj. str. 67), stvar je poznata.

Nije pitanje izraza »komunizam« ili »socijalizam«. Važno je nešto drugo. Koji se god sistem osniva na materijalističkoj i bezbožnoj filozofiji, koja ne poštuje ni religioznu usmjerenost života prema svome zadnjem cilju, niti poštuje čovječju slobodu, ni dostojanstvo čovječje osobe, recimo konkretnije: njegova naravna prava, kršćanin mora takvu nauku odbaciti. Tu se ne radi više o opravdanom pluralizmu (PP br. 39). Takav bi sistem bio u granicama zatvorenog humanizma (isto mj. br. 42). Kršćanstvo vjeruje u objektivnost spoznaje, ne prihvaća spoznajni relativizam, zbog toga nema povjerenja prema sistemima ako je njihova formulacija obilježena neprihvatljivim naučavanjima o prirodi, podrijetlu i svrsi svijeta i čovjeka, kako kaže Ivan XXIII u enciklici PinT br. 159.

Svoje mišljenje o mogućnosti dijaloga kršćanina i marksista s osobitim osvrtom na etiku izrekao sam u nizu članaka objelodanjenih u CRKVA U SVIJETU, 1967. i 1968. (vidi 1967. br. 5. str. 19—20; osobito br. 6. str. 26 sl.). Naglasio sam da smo dužni dijalogizirati na području prakse, tj. da moramo surađivati u humanitarnim pothvatima, u svim pothvatima doista korisnim društvu.

Danas se počinje *govoriti i o »novom ekumenizmu« između* raznih vjeroispovijesti, raznih Crkava. Kao da prevladava neki skepticizam u pitanju ekumenskog pokreta na bazi idejnih razjašnjavanja. *Traži se praktična platforma, egzistencijalna situacija,* tj. angažiranje u zajedničke dokaze ljubavi prema bližnjemu, gdje se dijalog može i mora uspješno voditi. Tim putem, govori se, lakše *ćemo doći do sporazuma.* Solidarnost na djelu otvorit će oči da se spozna i zajednička idejna ukorijenjenost u Bogu, u primjeru Kristovu. Taj se »novi ekumenizam« naziva ponekad »ekumenizam zajedničkog angažiranja za dobro svijeta« (vidi npr. reviju VITA SOCIALE, Firenze, 1969, br. 2, str. 151 sl.).

To je ono prvo i glavno. Mjesto dosta apstraktnih, malo potpuno otvorenih idejnih borbi ili traženja zajedničkog nazivnika, možda bi bilo bolje prije pokušati ostvariti ovo zajedničko angažiranje za dobro svijeta. Pokret za prehranu neishranjenih naroda pruža nam izvanrednu priliku. Tu se i čine velika zajednička djela, jer i danas neke države ili narodi (Bijafra — Nigerija) osjećaju stvarnu pomoć najrazličitijih naroda i vjeroispovijesti, osobito od Caritasa.

Naivno bi bilo iz ovih mojih riječi zaključiti da ja ne vidim koristi od idejnog ili teoretskog dijaloga. Dapače, uviđam velike koristi, ali mnogo više uviđam stvarnu, efikasnu korist i uspjeh od dijaloga na području prakse. A ne događa li se ponekad pro-

tivno? Da se dijalog odvija poglavito ili isključivo na idejnom terenu. Ne bi li se moglo pokušati ići »odozdo«, od prakse? A da za to budu dovoljni kraći idejni dijalozi i sporazumijevanja? Začudo kako za konkretan život čovjeku dostaju malobrojna načela!

4. Drugi vat. koncil poziva nas da danas s osobitom upornošću urgiramo zakon pomaganja bližnjega kako su ga naglašavali sveti Oci (GS br. 69). To se usvaja u BS, 1968, str. 73. Možda se i previše to naglašuje, jer se *niječe vlasništvo onoga što posjedniku nije potrebno za udovoljenje duševnih i tjelesnih potreba.* Gubi li posjednik na to pravo? To »pripada onima kojima je potrebno«. Da civilna vlast može ograničavati posjed u vidu čuvanja ravnoteže zajedničkog dobra, to je neosporno, pitanje je da li dobra nepotrebna za udovoljenje duševnih i tjelesnih potreba, recimo suvišna dobra, doista nisu više posjednikova nego pripadaju onima kojima su potrebna. Ne krije li se u tim riječima nešto više od komunitarizma?

Da privatno vlasništvo nema apsolutnu vrijednost, po sebi je jasno, i Crkva je to i prije naučavala. Ograničenja privatnog vlasništva dolaze sa strane javne vlasti u vidu zajedničkog dobra, u skrajnjoj nevolji, i pozivom na dužnost spremnosti svakog posjednika da i druge učini sudionicima tih svojih dobara. Tako je i sv. Toma nazivao izvanjska čovječja dobra da su zajednička, u smislu da ih posjednik spremno dade potrebnima (II-II 66, 2). Bez sumnje, suvišna dobra po naravnom su pravu određena za potrebne, ali posjednik je pozvan da udovolji toj dužnosti, da dokaže da je vjeran i razborit upravitelj ovozemnih dobara (isti, isto mj. 66, 7). Izreći u ekstremnoj formi tu istinu, tj. da ta dobra uopće nisu posjednikova, nego da pripadaju onima kojima su potrebna, u naše vrijeme zvuči prejako.

Misao Drugog vat. koncila vrlo je razborito izražena. On govori da su imućnici dužni davati potrebnima od svojih suviškova (GS br. 71), dapače i od osnovnog posjeda (GS br. 88). Suvišna se dobra moraju promatrati ne samo prema stanju posjednika, nego i prema potrebama siromašnih. Tu je ideju Koncil usvojio u fusnoti br. 10. Misao je Ivana XXIII (11. IX 1962). Tko to ima prosuditi? Na koga spada to sve urediti? Ivan XXIII odgovara da je to dužnost svakog čovjeka, dužnost svakog kršćanina. Dakle, dužnost se prebacuje na osobnu, donekle i skupnu, odgovornost. Tako čini i sv. Toma (II-II 66, 7).

Istu razboritost pokazuje Koncil i u pitanju skrajnje potrebe, tj. kada se radi o biti — ne biti siromašnih. Ekstremna potreba ovlašćuje svakoga da uzme što mu je potrebno da sačuva egzistenciju, jer za to su zemaljska dobra i stvorena, naime: da ljudi od njih žive. Koncil ne govori ni u tom slučaju da dobra potrebna da se spasi egzistencija siromaha prestaju biti vlasništvo posjednika, ne, u fusnoti br. 11 izraz »communia« tumači kao »communicanda«, dakle da trebaju biti ustupljena potrebnima. I opet je tendencija da se ne bi slobodnim izražavanjem otvorio put nekom anarhizmu. O tome sam duže pisao u BS, 1967, br. 3-4, str. 392—399.

Još je jedna zanimljiva stvar. Koncil poziva da se današnji ljudi povode za mišljenjem svetih Otaca (GS br. 69), ali nijednom riječi ne proglašuje da suvišna dobra jednostavno pripadaju potrebnima nego se i opet služi riječima sv. Tome (II-II 66, 7) te obavezu prebacuje na odgovornost pojedinaca i na nosioce vlasti, »pro uniuscuiusque facultate«, tj. prema stanju, mogućnostima i raznim prilikama. Izreći nešto više, detaljnije, izgleda da bi bilo pretjerano, jer, *ili će te riječi uključivati i nešto više od komunitarizma* (kolektivizam, anarhizam), *ili će biti samo govornički ukras.*

Crkva, kao i sveti Oci, neće nijednom riječi dati povoda da se zaniječe zakonitost posjeda ili privatnog vlasništva (Denz 3727), ali će konstantno urgirati nauku da su po destinaciji sva dobra zajednička i da na odgovornost pojedinaca i nosioce vlasti spada provesti tu destinaciju dobara u djelo. Crkva nije nikada branila zloupotrebu privatnog vlasništva, pa ni starorimska definicija privatnog vlasništva ne uključuje tu slobodu zloupotrebe, jer izraz »abuti« ne znači samo »abuziranje«, taj izraz znači i jednostavno »trošiti«, »upotrebljavati po svom nahođenju« itd. I naš OGZ priznaje vlasniku pravo da može raspolagati sa svojim dobrima u bilo koju svrhu (OGZ § 362; 859), zloupotreba uključuje grijeh protiv savjesti, te subjekt snosi odgovornost za eventualne štete ili povrede drugih zakona (OGZ § 1305 u noveli).

Kako je teško izricati nauku u ovom pitanju, vidi se iz gornje formulacije kako je iznosio pisac u BS, 1968, str. 73. Što sve ne uključuje tvrdnja da je moje što mi je potrebno »za udovoljenje duševnih i tjelesnih potreba«! Zar tu ne ulaze i dobra potrebna za egzistenciju, potrebna da odgovorim staleškoj dužnosti, npr. nabavci knjiga ili alata? A zar u te potrebe ne bih mogao strpati i potrebu odmora? Zabave? Nije li time ostavljena još veća neodređenost od one koju ostavlja tradicionalna nauka diobom dobara na potrebna za egzistenciju, za dužnosti staleža, za viškove i suviškove?

Ta je dioba potrebna jer se osniva na naravnom pravu. Moja i tvoja egzistencija nije za mene jedna te ista stvar. Dobra meni potrebna za ispunjanje staleških dužnosti ne mogu smatrati da su jednako važna kao i tebi tvoja, kao da bih ja jednostavno uvijek bio dužan svega se toga odreći da tebi pružim ta dobra. Prema tome, apsolutno je potrebna distinkcija i razborita formulacija. Da će imućnici uspavljivati savjest krivom formacijom savjesti, to ne dolazi od klasične formulacije nauke, nego od njihove pohlepe, a nje će biti uvijek.

5. U određivanju obaveze dijeljenja milostinje od viškova, ili investiranja novca da on kola i sl., vlada velika zbrka kod raznih pisaca. Moramo znati da je i moralka teološka disciplina, znanost na teološkom prostoru. Ona ima svoje teze, iznosi dokaze, povezuje razne dijelove nauke u sistem itd.

Prije svega moralka naučava da je obaveza dijeljenja milostinje, posredno ili neposredno, *teška obaveza,* i to prije svega iz ljubavi, prema naučavanju Kristovu (Mt 25, 41—46). Jasno da ta

obaveza nije matematički uvijek teške naravi. Ako je potreba doista velika, a posjednik posjeduje doista u izobilju suvišnih dobara, obaveza može urgirati i urgira *sub gravi.* Ako takav posjednik ne bi nikada pomagao druge, niti bi imao nakanu pomagati, ne bi se opravdao od teške povrede moralnog reda, Božje volje.

Neishranjeni narodi danas predstavljaju kategoriju bijednika koji se nalaze u vrlo teškoj situaciji. Ali promotrimo što može jedan pojedinac kod nas učiniti? Komu mi govorimo? Hoćemo li opterećivati savjest onih osrednjih, još više, siromašnih posjetilaca naših crkava? A jesu li doista pojedinci dužni tražiti komu i kako poslati darove da se ti spase od smrti? Opstoji li neka institucija koja bi u prvom redu dirnula one doista imućne koji imaju viškova i superviškova?

Da zakon ljubavi ne obvezuje UVIJEK uz tešku neugodnost ili štetu, stvar je jasna. Vrednote egzistencije, staleža i providnosti za budućnost kao i komoditeta, uvijek će označavati ljestvicu vrednota. Zar bi netko mogao mirne duše ustvrditi da si ti uvijek dužan dijeliti sva dobra što ti preostaju od prehrane, odijevanja i oblačenja kao i stanovanja, a potrebna su ti da ispunjaš dužnosti u društvu, dužnosti svoga staleža, da ta dobra uvijek i sub gravi dadeš neishranjenim narodima, do kojih ne možeš doći, i ne znaš zapravo gdje su? I ne znaš u kakvim se okolnostima dešavaju užasne stvari kod tih naroda? Moramo li bližnjega ljubiti kao sebe ili više nego sebe, možda protiv sebe?

Što se tiče dobara koje nazivamo »suviškovi« rečeno je gore da su kazuisti pokušali izraziti detaljno obavezu imućnika, ali mi se čini da je bolje obavezu izraziti u obliku *poziva i dužnosti prema stupnju posjeda s jedne strane i bijede s druge strane,* a mnogo važnije bi bilo raditi oko toga da se osnuju ustanove koje će voditi o tome računa i pozivati imućnike, do potrebe i ograničavati njihov posjed, da se dobra pravilno, ne »rigide« niti »uniformiter« (GS br. 88), razdijele.

Moralka također naglašava da nije ni obzir pravednosti izuzet od te obaveze dijeljenja od svojih viškova. Doista, Crkva i danas naučava da se obaveza ne može tjerati sudom, ako dijeljenje nije zakonski određeno (Denz 3267; 3727), ali ako se dobra imaju dijeliti »iustitia duce, caritate comite«, kako se izražava Koncil (GS br. 69), slijedi da se nevršenjem te dužnosti može povrijediti i pravednost, ona socijalna pravednost. Istina, socijalna pravednost ne obvezuje po sebi na povratu, ali i ta vrst pravednosti može nositi sa sobom tešku obavezu, osobito ako su socijalni odnosi vrlo nejednaki, kako se danas opaža kod neishranjenih naroda. Tko će se pak usuditi reći, i kako će formulirati tu nauku da je obaveza socijalne pravednosti danas sub gravi? To je i s naslova ljubavi, a nikada ne može preći u prostor komutativne pravednosti (s pravom neimućnika na naknadu, tajnu kompenzaciju, sudski priziv i sl.), jer su te vrste pravednosti po naravi različite.

»Polagana smrt«, bez sumnje, ponekad je teža nego ona brza ili nagla. A koliko ih ima koji idu u polaganu smrt oko nas? Vođe-

ni nehigijenskim životom? Istrošeni alkoholom ili drugim razvratnostima? Pretjeranom psihičkom napetošću? A što se radi u vezi sa svim tim pojmovima? A te su pojave oko nas, možda u neposrednoj našoj blizini.

Zaključit ću ovu ideju s konstatacijom da se crkveno učiteljstvo uvijek oprezno izražava, i to ne iz neke sporosti, nego iz toga što neoprezna formulacija može izazivati vrlo nepoželjne aplikacije. A poglavito zbog toga što je život u svojim konkretnim situacijama vrlo kompliciran pa nije lako pravilno odmjeriti sve okolnosti. Svakako, Crkva do sada nikada nije rekla da se zloupotrebom vlasništva gubi pravo vlasništva, osim u zakonskim okvirima, naprotiv, taktički se izražava i kada govori o ekstremnim životnim situacijama. Tako govori da se niti in extremis ne smije ukrasti (Denz 2136), očito, jer uzeti potrebno za egzistenciju ne znači krasti, ali tu se radi de extremis, i stvar je svakomu jasna.

6. U vezi s gornjim pitanjem nastaje novo, ništa manje važno i delikatno. Mogu li neishranjeni narodi nasiljem doći do potrebnih dobara? Da li vjernici kao takvi mogu zastupati dopuštenost krvnog obračuna neishranjenih s posjednicima? Je li moralka pozvana da nađe u tom pitanju neko »tehničko« rješenje? Smije li se nasiljem izbaciti kapitalistički sistem kao takav?

Nije mi posve jasno kakvo je konkretno mišljenje pisca o pitanju u BS, 1968, str. 79, uspoređena sa str. 77. Još teže je sve to povezati s naučavanjem u CRKVI U SVIJETU, 1969, str. 18 sl. Znam da su neke tvrdnje u tim raspravama plod tuđe literature, osobito francuske, ali bi bila poželjna veća jasnoća.

Ovdje želim kratkim mislima pitanje prikazati, jer za opširniju raspravu traži se posebna obradba. Svi smo uvjereni da »ni u čemu ne umanjiti spasonosnu Kristovu nauku —to je najodličniji oblik ljubavi prema dušama«, kako je rekao Pavao VI (HUM. VITAE br. 29).

Papa je o pitanju progovorio u Bogoti. Pita se izričito da li se smije pribjeći krvnoj revoluciji ili metodi nasilja da se promijene strukture? Govorio je pred siromasima i neishranjenima. »Dopustite, na kraju, da vas potaknemo da ne postavljate svoje pouzdanje u nasilje niti u revoluciju; to bi bilo protivno kršćanskom duhu, i to bi moglo zaustaviti, a ne pomicati naprijed, ono društveno uređenje za kojim zakonito idete.« I Papa nastavlja kako treba raditi oko osnivanja raznih institucija, udruženja, oko modernizacije proizvodnje, dakle tražiti pomoć u zakonitim sredstvima.

»Nasilje ne odgovara Evanđelju, ne odgovara kršćanstvu; nagle promjene kao i nasilne promjene struktura bile bi varave, po sebi malo efikasne, nikako u skladu s čašću naroda. Ova čast traži da se nužne promjene ostvare polazeći iznutra, tj. posredstvom prikladnog osvješćenja, primjerene priprave i *efektivnom suradnjom svih,* a neznanje i životne prilike, ponekad malo ljudske, sprečavaju da se to danas postigne« (L'OSS. ROM. 25. VIII 1968).

Crkva je uvijek naučavala da tehnička i posve konkretna pitanja, osobito ako se radi o krvnom obračunu, ne spadaju direkt-

no niti na katoličku akciju. Njezini su putevi drugi, a idu prema istom cilju (Denz 3776). Uostalom, hvatanje mača nije u Kristovoj politici (Mt 26, 52), a evanđelje Blaženstava time bi se potpuno ispraznilo. Pozitivni su putevi uvijek otvoreni, a to su putevi sporazuma, molbi i žalbi, priziva na višu instancu, udruženih nastupa, upotrebe svih pravnih sredstava, promicanja aktivnog mira i reda među ljudima, osobito primjerenih strukturnih reformi itd.

Događa se da se kod nas ponekad iznose problemi koji direktno ne diraju nas ni naše prilike, nego se prije svega odnose na druge narode, s drugim društvenim uređenjem. Preneseni problemi na naš teren u mnogočemu izgledaju kao neki anahronizam. To je suvišno precizirati, lako je uočljivo.

Pozvani smo da liječimo stvarne, a ne neodređene rane našeg bližnjega. Pozvani smo najprije da budemo prisutni u *našem* Božjem narodu. A Božji narod u našim okolnostima ima mnogo nesvedivih prilika na okolnosti u kojima žive drugi narodi. Usvajamo katkada tuđu literaturu, prenosimo je na laku ruku na naš teren, kao da svaka biljka može rasti na svakom terenu. Ne može. Uginula bi, ili ne bi donijela željena ploda.

Mnogo moramo očekivati od zrelosti, punoljetnosti današnjih ljudi. Ostaviti im mnogo toga na osobnu odgovornost. Mjesto da tražimo ili pružamo neka kazuistička rješenja, neke matematičke formule i sl., prihvatimo radije *metodu povjerenja u osobnu odgovornost.*

Ako ova nije dovoljna, vlast je dužna uzimati odgovarajuće mjere. Te mjere — koliko su u granicama zakonitog vršenja prava — imaju jaču i efikasniju vrijednost, otvaraju nove vidike. Stoga je dužnost i kršćana da takve pothvate pomažu svim svojim raspoloživim snagama, npr. sakupljanjem milodara, spremanjem duhova na zajedničke akcije itd. I, ako su te mjere uzele oblik zakona, kršćanske su savjesti dužne slijediti te zakone kao obvezatne u savjesti i pred Bogom, a ne samo pred ljudima.

Svaki nastup kršćana neka bude »iustitia duce, caritate comite«, tj. pod vodstvom pravednosti, uz pratnju ljubavi.

SUMMARIUM

Desiderando ut idearum communicatione crescat veritatis notitia, auctor articuli ex sua parte respondere vult ad aliquas quaestiones hic-inde positas ex campo moralis-socialis. Unum problema praecipuum: Suntne singuli christiani per orbem dispersi obligati ut de sua substantia populis economice minus evolutis largiantur? Et quo modo obligatio formulanda? Ubi maior necessitas ibi maior sensus obligationis ex parte divitum ut alios socios suarum divitiarum faciant, et ubi ex parte divitum maior possibilitas, ibi obligatio maior potiora quoque dandi. Sic formulata veritas relinquit prudentiae ac responsabilitati singulorum largum campum. Sine dubio, in votis esset ut obligatio magis determinate formuletur, sed si ad mathematicam formulam descendamus, vel dicemus impossibilia pro praxi, vel dicemus plusquam communitarismus sane intellectus exigit. Quidquid asserimus in campo moralis-socialis numquam obliviscendum hoc debere fieri „iustitia duce, caritate comite". Sed in iustitia distinguendae eius species: commutativa, distributiva ac legalis. Nec singulae eodem modo tractandae.